

предговору признаје да ће питање „Да ли је ово уметност?” вероватно поставити само они који не могу да прихвате како класично грађанско поимање ’уметности’, премда се оно пажљиво негује у музејима, није више живо” (10). Можда је потребно да култура, којој аутор ове књиге додељује префикс пост-, прође извесну временску верификацију и на тај начин стекне неки прикладнији епитет, који неће имати овако апокалиптички предзнак.

Срђан ВИДРИЋ

КАО ДА НИКАДА НИСУ НИ ПОСТОЈАЛИ

Славица Гароња, *Поврајџак у Аркадију*, Српска књижевна задруга, Београд 2014

*Нећу да њрећуџим; зидови су њрећуџили
И сруџили се. А они из цркве, џиџо су мрџиви,
Нису засџали. Они бдију, незвани бдију
У бивџем дечаку. Ја не моџу да их њроџерам
У њросџор веџра џиџо је сада на месџу цркве
Где расџе коров, сасвим риџ од њихове крви.
Нека осџану и нека бдију, незвани бдију,
Јер њрезрели би ме да им њевам усџаванку.*

Иван В. Лалић

Када се у време савремених технологија појави књига која збира не само хронику и генеологију, етнографију, те страдалништво једног дела Срба, кратко али дубоко корењених у митском простору Аркадије смештене у срце Западне Славоније, онда је јасно да та књига значи поклич за очување идентитета. Славица Гароња се, у том смислу, на једном месту *Поврајџка у Аркадију* пита хоће ли је ико разумети, премда је језик исти, а особито у великом (Бео)Граду – што је довољан доказ да национални идентитет јесте у кризи. Разумљивијим се данас чине нарације везане за метрополе и мегалополисе далеко од очију наших вечитих сеоба, па отуда зебња да се један искон исходи у немуштост.

Путовање из савремене цивилизације, где се о тим другим градовима и народима са усхитом пише, у другу цивилизацију које више ни нема, говори да је под утиском лоше пропаганде да је *боље све џиџо је џуџе* читалачка публика за *вјеџром вијане* сурово обезбедила сигурно резервисани заборав. Зато тај повратак мора ићи путем сновидог света бајке. Отуда, за разлику од помодних туристичких авантуристкиња *џла-*

*сїєничке књижевности*¹, главна јунакиња се не маша дигиталног фото-апарата, или, још боље, андроида (којим приступачност не захтева дуготрајно пешачење до Раскршћа у ноћи, не баш тако једноставно и безопасно, већ један мали, слатки клик на share), већ два „Кодакова” филма. Дакле, 72 тачно пробране фотографије које ће чинити сећање. Ово јунакињу ни најмање не чини немодерном, напротив! Фотографије у циљу прављења колажа личног и националног идентитета довољно су дисидентски подухват као и онај, до најситнијих делова растављени карабин, разасрт по најчуднијим кутковима аутомобила једног од јунака у избеглиштву, са циљем да се са собом „прошверцује” *делић иденитијетета* преко нове границе. Клик на share, који све и сваког чини доступним ма где и ма када, укида могућност недостајања. Само на месту које може да недостаје могућ је и смисао промене.

Један тип промене чини поратни цивилизацијски прогрес, па након Другог рата актуелни бивају интернати, еманципација жена, појава брендова различитих пића у локалној гостиони, кројачки течаж... Но све те промене не могу да утичу на Аркадију схваћену као архајски простор, али могу да је наслоје у оном смислу у коме се то тиче грађења идентитета. Само је потребно да се фотографијом, тим *сїољащњим оком*, затвори круг оног *унуїращњеї ока* који живи са јунакињом.

Ова књига баштеник је неколиких изванредних наративних поступака. Стална смена приповедања из првог, односно другог лица (иако оба у истоку имају исту особу), као и уметање реченица у курзиву које означавају друго време приповедања, испушта у читање осећај пуноће и бујности, које незаобилазно богате аутентични, те архаични изрази славонског света. Као и напевање, где се на основни глас наслојавају други и употпуњују целину песме, тако и овде основни глас главне јунакиње интонацију узима из различитих тачака свог живота (девојчице, тинејџерке, жене). Одмицањем приче и животне доби почетни глас се *їрази* и употпуњава новом, зрелијом бојом. Отуда се и сећања, или историја препричавана с колена на колена, исписују сваки пут другачије, пратећи *осїранение* децјег фрагментарног тока свести, или исте приче саслушане у зрелијим годинама, по повратку у Аркадију. Тако се и три генерације жена – Бака, Мама и она – у сваком новом кругу (коловрату) *їевања* откривају у својим добима Баке-девојчице, Баке-девојке, Баке-маме, Баке, Маме-девојчице, и даље... Четврта генерација послужиће само као потврда да читава ова књига није ни илузија ни сан. Дескрипције су праћене поднасловима који рашчлањују кућу на собе и кутке успомена, или старе заборављене предмете истих таквих заната, па бивају посебан фото-албум, интерполирана збирка етнографских списа.

---

¹ Скрибомански подухвати различитих квазиписаца чија се дела не разликују колико ни јаје од јајета, па самим тим и немају вредност.

Настала нарацијом *Њо женској линији*, ова књига на високом уметничком нивоу допричава неке започете теме и поступке којима ауторка експериментира у својим ранијим прозама (*Под месечевим луком*, 1992; *Девеџа кућа*, 1994; *Изидина койча и друге приче*, 2013) тако да сновида Аркадија у својим другим облицима живи и у овим делима: кроз фотографију, преплитање гласова, или напослетку као професионални позив који се упија у интимно читање стварности и света – народне књижевности и жена у нашој књижевности.

Оно што припада постмодернистичкој фактографији и документарности бива подвргнуто провери, док свет бајке, предања и уопште импулса народне предаје бива сигурним делом стварности (на циновском багрему седи цин из пасуља, приче око ватре доживљавају се као пагански ритуал). Отуда посвета иде на адресу Алисе која је расла уз овај роман, што опет иде по оном принципу наслојавања, *најевања* – иако долази на почетку, посвета јесте део завршног чина, где је роман већ *одраслао*.

Уопште, читава структура подсећа на оно Пекићево гробље које наликује свемиру са паралелним временима која не знајући једна за друга у истом простору теку. Читав поход главне јунакиње у последњу обредну опходну поворку Аркадијом и јесте покушај да се фотографијама и материјалним доказима (Бакиним коловратом) судбина Срба Западне Славоније и интимна везаност за простор који нестаје у бајколом снарењу и вечитим сеобама сачува од сигурне смрти. А то симболично гробље неће остати за спомен, јер ће се на том митском тлу смењивати становништво као тегобна и неизлечива болест простора, који уистину можда и не постоји.

Слабији део романа свакако су сентиментални изливи главне јунакиње, који често одлазе у понављање импресија, на моменте на граници сладуњавог, са које ауторка ипак успева да поврати равнотежу таса на уметнички ниво читавог склопа који Аркадију чини *Аркадијом*. Једино на тим местима бледи онај свежи, бритки стил када је упитању представљање хронике усташких масакра над Србима. Изванредно дозиран, тачном информацијом и трагичним, страшним, сировим ратним сценама које потресају до саме сржи човековог бића. Примера је море: како усташе, *крижари*, на превару убијају ујака Душана, зовући га на пиће у подрум; прича *мајсторице* Анке, чију породицу усташе одводе у логор Стара Градишка где се у издвојеном „Епилогу” човек који им је упао у кућу и даље спокојно шета Бектежом; паљење српских села на Божић 1942. и на Лештату 19. марта, где страда 320 душа; како додир небрижане браде младића закратко продужава живот; кад усташа на Лештату добаци мајци маленог дечака да је он таман за ражањ; трагична судба цркве у Стријежевици; најтегобнији ожиљак, у коме српска деца након попаљених села и поубијаних породица бивају раздвојена Хрватима на *Њокрст* и *у свајање*...

У последњем делу књиге ауторка одлази у кишовску документарност, провлачећи српска страдања од *увек истог* непријатеља, још од седамнаестог века, закључно са јунакињином последњом посетом, где је са једног прозора шаховница подсећа да је *Нецишо* прошло.

Очигледан је и покушај да се направи опоненција између села и града, али Аркадија није декадентни, рурални простор (русоистички готово буколички), јер бива средиштем моћи у својим ваљаним људима и магичним местима: мале крушке, циновског багрема, Луга који узима атрибуте паганског светилишта, чаробне иницијацијске шуме, са огњевитим јунацима бајке, или ујакове куће у којој све *чудесно* рађа... У том смислу се и велики Град (где у овом спрегу видимо да није довољно што је град, већ је и велики, па је и то мало, те му даје и велико слово!), оличен у малој, скученој соби, станчићу, месту сивила и отуђености, где мера човека постаје сенка зграде на сивом бетону, преображава у симбол заробљености. Не смемо заборавити да Аркадија није родно место главне јунакиње, али она за њу ипак значи слободу, па се тако вредности грађанске врлине (издвојмо само слободу, смисао за промену, могућност прилагођавања и очување идентитета) утачу пре у свет Аркадије него у свет великог Града.

Овде није описана последња посета Аркадији, већ дефинитиван повратак себи, свом идентитету, судбини сеоба. Сам простор Аркадије остаје магичан и слободан, ванвремен, иницијацијски моћан да спира комплетно становништво својом уклетом лепотом свако толико, од Немаца, преко Срба, до Хрвата – албанских потомака из *сремског села иако ружног имена*. Али и историјски конкретан: *Турска Кула, Свети Ђурађ, Јосефсфелд, Аркадија*, набраја јунакиња...

И како књига има два изражена пола који се утачу један у други (свет историје и свет бајке), целовитост света лоцираног у пожешку *Злајну долину, Vallis Aurea*, у паганско-митолошки свет архетипских ликова Баке, Маме, ујни, тетака, ђедова, врти се у симболици коловрата који је убодом игле идентитета славонску Трнову Ружицу успавао и пренео у криво коло. У том колу све су фотографије, приче, јунаци, делови *наших* кућа и окућница заиграле спојивши сва она паралелна времена која теку Аркадијом, раслојена у гласовима испреплетаним у *најеваној* нарацији. Криво коло, попут Албахаријевог „немог кола” или Булатовићевог *света Црвеног иејла...*, једновремено ослобађа и везује. Ослобађа у смислу сазнања да нам *наша* Аркадија не припада у инстант садашњости, али везује идејом да припада у прошлости која значи трајање у сећању, одужен дуг идентитету, да се *вјећром вијани* никада не забораве, да не буду *као да никада нису ијостјојали*.

Јелена КАЛАЈЦИЈА